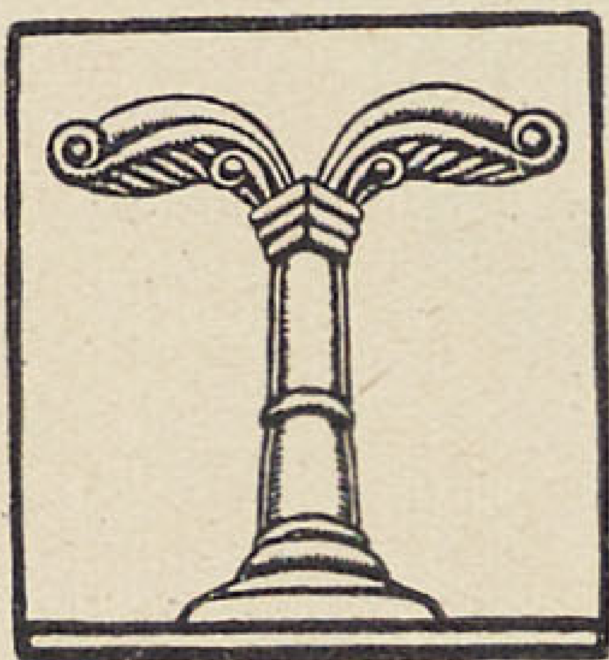

Der Vaderen Erfdeel

STRIJDBLAD VAN DE WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE

MAANDBLAD 3e JAARGANG No. 5 SLACHTMAAND 1938

Ras en Volk

„De bevolking van Europa is uit verschillende rassen samengesteld, die de menschkunde heeft leeren onderscheiden, zoowel naar lichaam als naar geest.

Het aantal kruisingsproducten is soms zeer groot, maar wij zien toch in bepaalde deelen van Europa bepaalde rassen op den voorgrond treden en den toon aangeven. B.v. het ras, dat het Spaansche volk zijn stempel opdrukt is een ander dan dat van den typischen Engelschman, maar beide rassen komen in beide landen voor.

Het is derhalve verwarrend, te spreken van een Engelsch of een Spaansch ras; er is een Engelsch en een Spaansch volk en de menschen van dat volk kunnen tot het eene of tot het andere ras behooren, of een kruising van beide zijn.

De begrippen ras en volk dekken elkaar niet", — aldus onze uitgave „Ras en Kultuur".

Het vraagstuk is hiermee niet afgedaan; alvorens wij echter verder gaan, willen wij den lezer verzoeken zich de bovenstaande aanhaling goed in te prenten, want een groot deel van het langs elkaar heenpraten op dit gebied komt voort uit het onjuiste gebruik van het woord ras als in b.v. Engelsch, Spaansch, Nederlandsch ras.

Is er dan niet iets, dat kenmerkend is voor elken Nederlander of Spanjaard of Engelschman, afgezien van het ras? Deze vraag is niet zoo gemakkelijk te beantwoorden, maar wij zijn geneigd te zeggen: ja, en dat is ook juist.

De eeuw waarin een mensch leeft, de omgeving waarin hij opgroeit en zijn eerste indrukken krijgt, zij drukken een stempel op hem, zoo goed als zijn werkkring dat doet. Meenen wij niet, dat wij den kunstenaar, den onderwijzer, den geestelijke enz. kunnen herkennen? Zeker, maar waaraan dan toch? Aan hun kleeding, hun haardracht? Niet zelden. Aan hun stem? Ook dikwijls — maar dat is het niet alleen. Denken wij ons al deze menschen eens ontdaan van hun kenmerkende kleeding, haartooi, spreekwijze; ook dan blijft er dikwijls nog iets kenmerkends over: gelaatsuitdrukking, houding, wijze van optreden. Ja, wij zien het, de werkkring drukt haar stempel op den mensch. Maar daar komt nog iets bij: menschen met een bepaalden aanleg worden tot een bepaalden werkkring aangetrokken. De aanleg, het aangeboren „wezen" spreekt hier dus ook mee, naast de „invloeden der omgeving".

Wanneer ik echter zeg, dat ik aan iemand kan zien of hij Nederlander is, dan spreekt dit aangeboren wezen niet mee, want tot de Nederlanders-van-nationaliteit behooren menschen van zeer verschillende rassamenstelling, dus waarvan het „wezen" zeer uiteenloopend is. Wij zien hetzelfde bij het Joodsche volk. De Joden bestaan in hoofdzaak uit twee Oostersche rassen met bijmenging van een kleiner deel van andere

rassen, waaronder ook het Noordras, dat in Syrië bij verschillende volken een dunne bovenlaag heeft gevormd. En toch verbindt hen iets: hun geschiedenis, hun houding tegenover de Gojim, enz. Dit zekere iets wordt doorkruist door een soortgelijk „iets" van het gastvolk, in welks midden zij wonen.

Het is L. F. Clausz geweest, die uitvoerig op deze dingen heeft gewezen en er een woord voor vormde, n.l. „Ausdrucksprägung". [1]) Wij kunnen dit omschrijven met: het instempelen van de uitdrukking.

Clausz wijst nu op de volgende dingen: Deze „uitdrukking" drukt haar stempel op de verschillende rassen en rassenkruisingen van een volk, echter niet met gelijk gevolg. Dit komt, doordat dit stempel uit den geest van een bepaald ras in den loop van zijn geschiedenis (en vermenging) is ontstaan. Dit ras maakte de geschiedenis, dit ras legde als het ware den klemtoon op bepaalde gebeurtenissen, naar zijn aard.

Daarom zullen de menschen die grootendeels tot dit ras behooren, deze „uitdrukking" het gemakkelijkst, maar ook het zuiverst aannemen, want dit stempel is als het ware het antwoord van **hun** aard op de geschiedenis van hun volk.

Ook de anderen ontkomen echter niet aan dit stempel, zoomin als een kunstenaar, die door ongelukkige omstandigheden gedwongen werd ambtenaar te zijn, aan het stempel van dien werkkring geheel ontkomen zal.

Wij zien dus het volgende:

1. Ras, of rasmenging draagt ieder mensch van zijn geboorte af in zich. Dit is zijn onveranderlijk, overgeërfd, aangeboren wezen.

2. Zijn omgeving drukt echter een stempel op hem, en niet het minst het volk waartoe hij behoort. Hij heeft deel aan den volksaard, zij het ook alleen maar aan de buitenste oppervlakte. Maar wanneer volksaard en ras elkaar als het ware dekken, gaat dit in de diepte.

3. Het aangeboren „wezen" is erfelijk, het andere, de „verschijning", waar de omgeving haar stempel op drukte, is dat niet.

Dit stempel wordt als het ware gemaakt door de geschiedenis van de gemeenschap, waartoe hij behoort èn door zijn eigen geschiedenis, zijn korte leven.

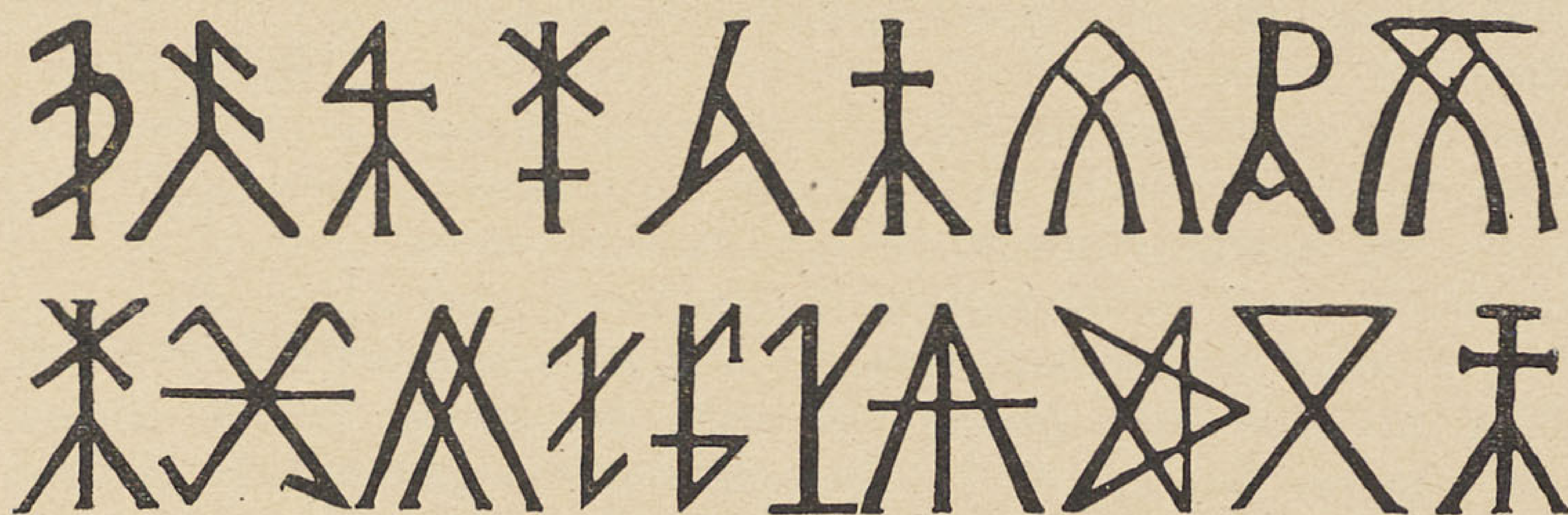
Deze tijd, die verleerde de rassen te onderscheiden, deelt mechanisch in, deelt desnoods in naar volksaard — en wanneer hij dan van „ras" hoort, meent hij, dat **zijn** indeeling is bedoeld en spreekt van Nederlandsch en Spaansch ras, terwijl er van Nederlandschen of Spaanschen **volksaard** gesproken moet worden.

Wij voegen daar dan nog deze beperking aan toe: de volksaard drukt zijn stempel op allen, maar alleen bij hen, die deel hebben aan het ras uit welks geest deze volksaard historisch groeide, gaat het tot in de diepte der ziel.

---

[1]) In: Von Seele und Antlitz der Rassen und Völker.

ELCK KENT HEM SELVEN

Voor eenigen tijd werd op den zolder van het gemeentehuis te Kuinre, een oud stadje in den Noordhoek van Overijssel aan de Zuiderzeekust, een merkwaardige ontdekking gedaan. Er werd namelijk, in zeer beschadigden toestand, een oude plank gevonden, waarvan wij hierbij een afbeelding geven.

Op het eerste gezicht lijkt het opschrift eenigszins raadselachtig; we zien dadelijk, dat wij hier grootendeels met een aantal van die teekens te doen hebben, zooals wij ze zooveel op oude grafsteenen tegenkomen, of als steenhouwersmerk op de muren van oude kerken.

Zeer waarschijnlijk zijn de hier afgebeelde teekens merken van boterkooplieden, omdat eertijds in het raadhuis van Kuinre ook de boter verkocht werd, die bestemd was om buiten de provincie verhandeld te worden. Iets dergelijks komt voor in de oude Waag te Leeuwarden, waarover in dit blad al eens een en ander is medegedeeld.

Deze merken werden dan zeer waarschijnlijk als handelsmerk gebruikt, hetzij in de boter gedrukt of op de verpakking geschilderd.

Wij komen er allerlei zeer vertrouwde vormen bij tegen. Wij zien de open odal, de wolfsangel, de linar-laukar, de omgekeerde man-rune, enz., zooals we ze ook elders zoo veel vinden.

De boterhandel van Kuinre was vroeger zeer levendig en er bestond een grooten uitvoer naar Amsterdam. Langzamerhand is deze echter in de verdrukking gekomen en werden de Kuinder boterkooplui geheel weggedrukt door hun Friesche naburen.

Een aardig beeld op een onderdeel van dien strijd is te vinden in de Protocollen van Amsterdam:

„Aan de Edele Groot Achtb. Heeren
Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam.

Geven ootmoediglyk te kennen de ondergeteekende Booter-Koopers van de Kuynder, ordinair alle weeken met hunne Booter alhier te Markt komende, dat zy supplianten en hunne voorzaten sedert meenigte van jaaren herwaards op de Bootermarkt alhier voor de

Herberg De Valk hebben gehad een vaste plaats met steenen afgeteekent en in verscheyden byzondere plaatsen verdeelt waar over zy telkens onder elkanderen gewoon zijn te looten; dog dat sedert eenige tyd de Booter-Koopers van Vriesland, die van te voren met haar Booter op de Bootermarkt niet plagten te komen, daar ook met haar Booter gekomen synde, met deselve zyn komen op haar supplianten gemelde plaats by en tusschen haar supplianten en ook, veeltyds daar eerst zynde, de voorste en beste derzelve plaatsen inneemen, zo dat zy supplianten om geen rusie te maken, zig veeltyds met de achterste plaatsen moeten belyden, waar bykomt dat de Ingesetenen dezer Stad, die plaats van ouds kennende als voor de Kuynder Booter-Koopers geschikt, veel malen Vriesse Booter die minder in achting en prys is als de Kuynder, voor Kuynder Booter koopen en zo misleyd worden; ende alzo dat een en ander tot groot nadeel van haar supplianten werdende niet alleen belet in 't gebruyk van haar oude plaats, maar ook int verkoopen van haar Booter die zy zo goet koop als Vriese Booter Koopers onder Reverentie in allen gevallen terwyle er andere plaats genoeg op de Booter-Markt is zo wel van haar supplianten behoorden afgescheyden zyn van de Hollandsche Booter-Koopers zo keeren zy supplianten zig tot Uw Ed. Gr. Achtb. de goetheyd gelieven te hebben van haar supplianten op haar oude plaats vooren gemelt goetgunstiglyk te maintineren en een andere aparte plaats aan de Vriesse Booter-Koopers te stellen, met verbod van daar buyten of immers niet in der supplianten voors: plaats met Booter voor te staan. 'T welck doende, enz.

Was getekent.

Gerrit Wyn, Jan Dirks Wassenaar, Pieter Voorwal, Jan Visser, Meyn Mekhof, Ryndert Gerrits, Wiggert Vleuting, Gerbrand Cornelis, Willem Dorreboom. 11 August 1733.

Friesland, Ingwaeonenland

Naar aanleiding van de bijdrage op bldz. 36 e.v. stuurt een Friesche medewerker ons eenige aanvullende en verbeterende opmerkingen.

Allereerst verdient het de aandacht, dat de mededeeling als zou de naam Frô voortbestaan in en ten grondslag liggen aan den naam Franeker, verouderd en beslist verkeerd is. Franeker, Froonacker ontleent met zeer groote zekerheid haar naam aan een rechtspersoon, die in de Friesche Wetten herhaaldelijk voorkomt, n.l. de Frona, waarover wij t.z.t. wel eens iets zullen schrijven.

Ook heeft de schrijver zich helaas niet voldoende op de hoogte gesteld van de huidige positie van het Friesch. Immers, volgens hem zou

het Friesch nog slechts bestaan in „onze provincie Friesland en in eenige verloren dorpen in Oost-Friesland, in Saterland".

Behalve in de Nederlandsche provincie Friesland wordt in Nederland nog door meer dan 80 % der inwoners Friesch gesproken op Skylge (Ter Schelling). Terloops, doch onder voorbehoud, wijzen wij er ook op, dat volgens de nieuwste, reeds vrijwel algemeen aanvaarde theorie, ook in Groningen en een deel van Drenthe Friesch wordt gesproken, maar dan uitgesproken met vrij sterk Saksischen klemtoon.

Verder spreken alle eilandbewoners van de Duitsche Waddeneilanden niet alleen Friesch, doch krijgen ze onderricht in het schrijven ervan op scholen en op ontspanningscursussen.

Hetzelfde geldt, behalve voor Saterland, waar het Friesch — onderscheiden als Oost-friesch — zich vrij snel uitbreidt, ook nog voor een zeer groot stuk Noord-Friesland bij Sleeswijk-Holstein en in Jutland. Juist in het Noordfriesch verschijnen den laatsten tijd de meeste uitgaven, terwijl ook de Friesch-nationale gedachte hier zeer sterk leeft.

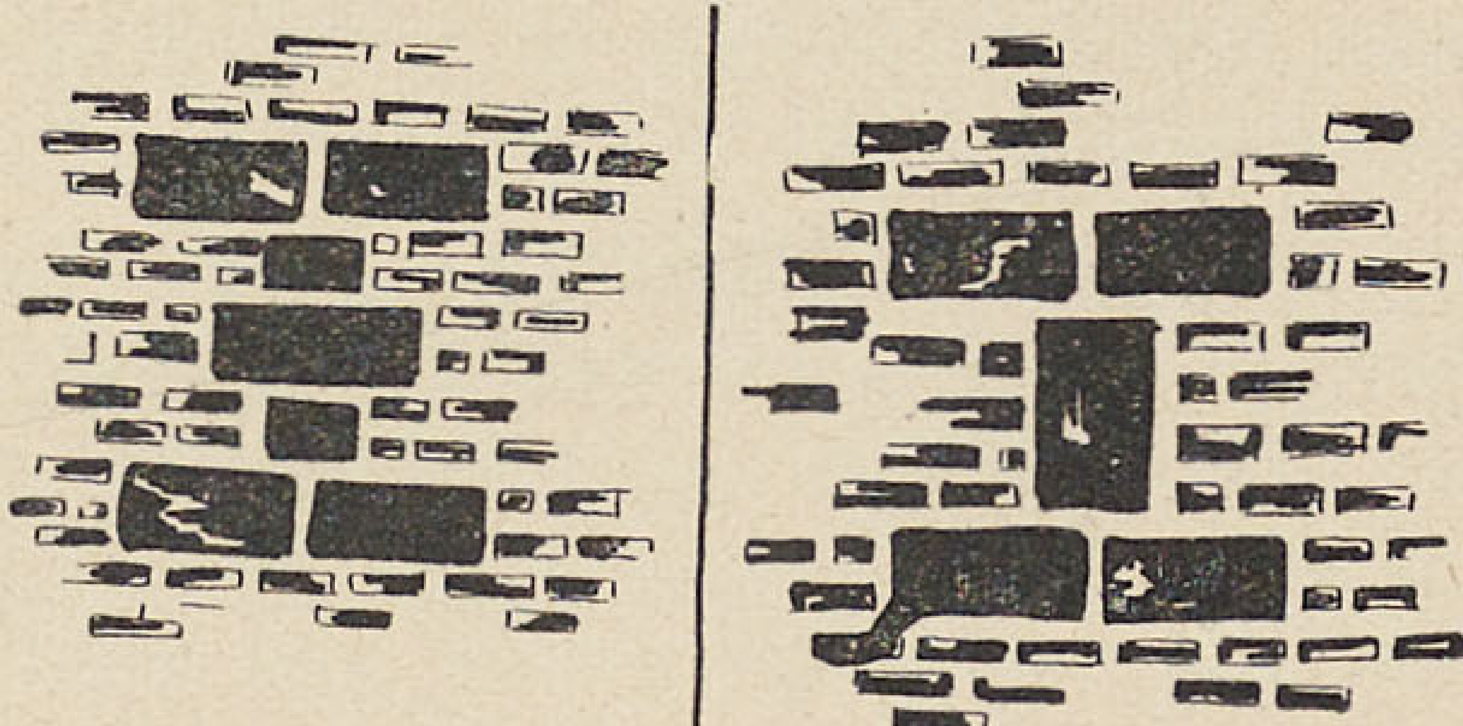

FIGUREN IN DEN TOREN VAN HARICH

Een Friesche medewerker schrijft:

Bij een van mijn zwerftochten per fiets door Nederlandsch-Friesland kwam ik kortgeleden ook door het plaatsje Harich in Gaasterland. Naar (m.i. goede) gewoonte ging ik niet verder alvorens een bezoek te hebben gebracht aan het kerkhof en de kerk, welke laatste echter weinig bijzonders opleverde. Rond den ouden toren loopende, die volgens de Voorloopige lijst van Monumenten in onderdeelen reeds zes eeuwen oud is, viel mijn oog terstond op de hierbij afgebeelde gedeelten van de torenmuur, onderscheidenlijk aan zuid- en westkant. Tusschen de grauw-bruine z.g. „moppen" zaten donkergroen geglazuurde groote steenen. Zij vormen bijgaande figuren. Aan de noordkant was niets te vinden; misschien dat hier de duidelijke, dus gebrekkige, herstellingen schuld aan hebben. De oostkant zit natuurlijk tegen de kerk aan.

Daar dit tot nu toe de eenigste bekende en/of overgebleven [1]) heilsteekens aan een kerkgebouw in Friesland zijn, leek het ons niet ondienstig er de aandacht op te vestigen.

[1]) Aan de zeer onoordeelkundig door **Hollandsche** bouwmeesters gerestaureerde kerk van Ferwerd waren vóór de herstelling ook drie figuren zichtbaar, welke helaas, althans door mij niet zijn vastgelegd.

Het Oera Linda Bok

De Provinciale Bibliotheek van Friesland, gevestigd in het aloude Kanselarijgebouw te Leeuwarden, heeft langzamerhand een zekere vermaardheid gekregen in Nederlandsche studiekringen. Niet alleen is het de eenigste boekerij, waarin alles is opgenomen, wat van de oudste tijden af tot aan heden in het Friesch verscheen (ook het Noord- en Oostfriesch wordt thans onder handen genomen), maar de tallooze afdeelingen zijn vaak in de meest verrassende richtingen ten einde toe volledig bijgewerkt.

Thans is men begonnen met de boekenlijst samen te stellen van een geheel nieuwe afdeeling, die nergens ter wereld te vinden is, namelijk de afdeeling „Thet Oera Lindabok". Deze afdeeling van enkele honderden nummers bevat alle gedrukte geschriften over het beroemde handschrift. Ook een fotocopie ervan is aanwezig. Verder zijn aanwezig alle brieven van Cornelis Over de Linden, bij wien, zooals bekend, het geschrift is ontdekt. Bovendien had een jaar geleden de heer C. Over de Linden, hoofdinspecteur van politie in Amsterdam, achterkleinzoon van den bewusten Cornelis Over de Linden, de afdeeling aangevuld door overdracht van zijn eigen boekerij, die o.m. het overgeblevene van de boekerij van den Helderschen Over de Linden bevatte.

Eenige weken terug droeg de eigenaar ook het oorspronkelijke handschrift over, waarbij hij eigen familie-overlevering terzijde stelde om door deze schenking, die bij ambtelijke acte plaats had, de waarheid te dienen, in de overtuiging, dat langs dezen weg de oplossing van vele vragen aangaande het eigenaardige juulrad-schrift en de schilderingen van vroeghistorische toestanden, naderbij zal worden gebracht.

De veronderstelling, dat de Oera Lindaboek-studie hiermee een nieuw tijdperk ingaat, heeft dan ook allen grond. Lang redetwistte men over den oorsprong en de echtheid ervan; door de diepgaande bestudeering van Prof. Dr. Herman Wirth, die het Oera Lindaboek van Noordsch-religieuze zijde bezag, werd daaraan reeds een nieuwe stoot gegeven.

Was het oorspronkelijk de bedoeling geweest de voltooiïng van deze afdeeling te vieren door een groote Oera-Linda-boek-tentoonstelling, de internationale spanningen zijn tusschenbeiden gekomen. Door ontruiming van de zolders van het Kanselarijgebouw is een groote hoeveelheid boeken, enz. tijdelijk in de tentoonstellingszaal ondergebracht. Zoodra evenwel de tentoonstelling is ingericht, hopen wij dit aan onze lezers mede te deelen, daar zeker velen de gelegenheid zullen willen benutten om met dit kultuurbezit kennis te maken.

De vóór-christelijke zinnebeelden, die wij nog hier en daar aan romaansche en gothische bouwwerken vinden, treffen we in grooten getale in de fraai verluchte handschriften aan.

De ziel van het Noorden

II

De volksche kunde

Sedert onheugelijke tijden bloeiden in het Noorden de vaardig bedreven ambachten. De kunst der goudsmeden bijvoorbeeld bereikte ongeëvenaarde fijnheden en hun techniek ging zelfs zoo ver, dat vakgeheimen verloren gingen, die een nabootsing onmogelijk maken.

Behalve de goudsmeden bereikten de tapijtwevers en de beeldsnijders in steen en hout de hoogste trap van vakmanschap. Bij hun ambacht behoorde dan ook een buitengewone vaardigheid met de vingers en een scherp en onderzoekend oog.

In de middeleeuwen werd juist aan dit oog weinig scholing geboden, want de kerk was een doelbewust opdrachtgeefster en veroorloofde slechts naar door haar zelf gegeven voorbeelden, vastgelegd door de christelijke iconografie, te werken.

Deze voorbeelden kwamen uit Zuidelijke werkplaatsen en gaven in lijn en kleur de geijkte voorstellingen, welke de kunst moesten maken tot een bijbel der armen, die immers niet lezen konden.

De scheppingsdrang, uit eigen aard opwellend, werd aldus in het keurslijf van een vreemde traditie geperst.

Maar het bloed kruipt, waar het niet gaan kan en zoo tiert de volksche vormenschat welig in het profane en hoe meer het getij kentert, hoe meer er eigens in de uitgevoerde werken komt. De vóór-christelijke zinnebeelden, die wij reeds aan Romaansche bouwwerken vonden, die wij later in de Gothiek in volle heerlijkheid zien doorbreken, treffen we ook in de fraai verluchte handschriften aan.

Sedert onheuglijke tijden bloeiden in het Noorden de kunstambachten, zooals bijvoorbeeld het goudsmidshandwerk. Ook de middeleeuwsche kerkschatten konden slechts hun schoonheid ontleenen aan de vaardigheid die in de volksche kunde vanzelfsprekend was.

Zoo schilderde Michiel van den Borch omstreeks 1332 in Jacob van Maerlants rijmbijbel de zon nog steeds op de wijze der vaderen als en het kruis als levensboom en zoo legt hij rond de initialen beschermende tooverknoopen, maar toch is dat niet het nieuwe en groote wat gebeuren gaat — niet dat, wat wij de groote kentering noemen.

Van het verder voortleven van volksche zinnebeelden vinden we trouwens steeds en overal voorbeelden. Enkele noemen we slechts:

In een Nederlandsche bijbel van ± 1425 wordt een gevecht afgebeeld; de strijdbijlen van de helden dragen het teeken op het blad en in een Nederlandsch Getijdenboek en brevier uit Delft, dat ± 1470 ontstond, is een initiaal met gekoppelde zonneraderen versierd:

Ook het Oude Testament uit IJsselstein vertoont volksche zinnebeelden, zooals het draaiende zonnerad.

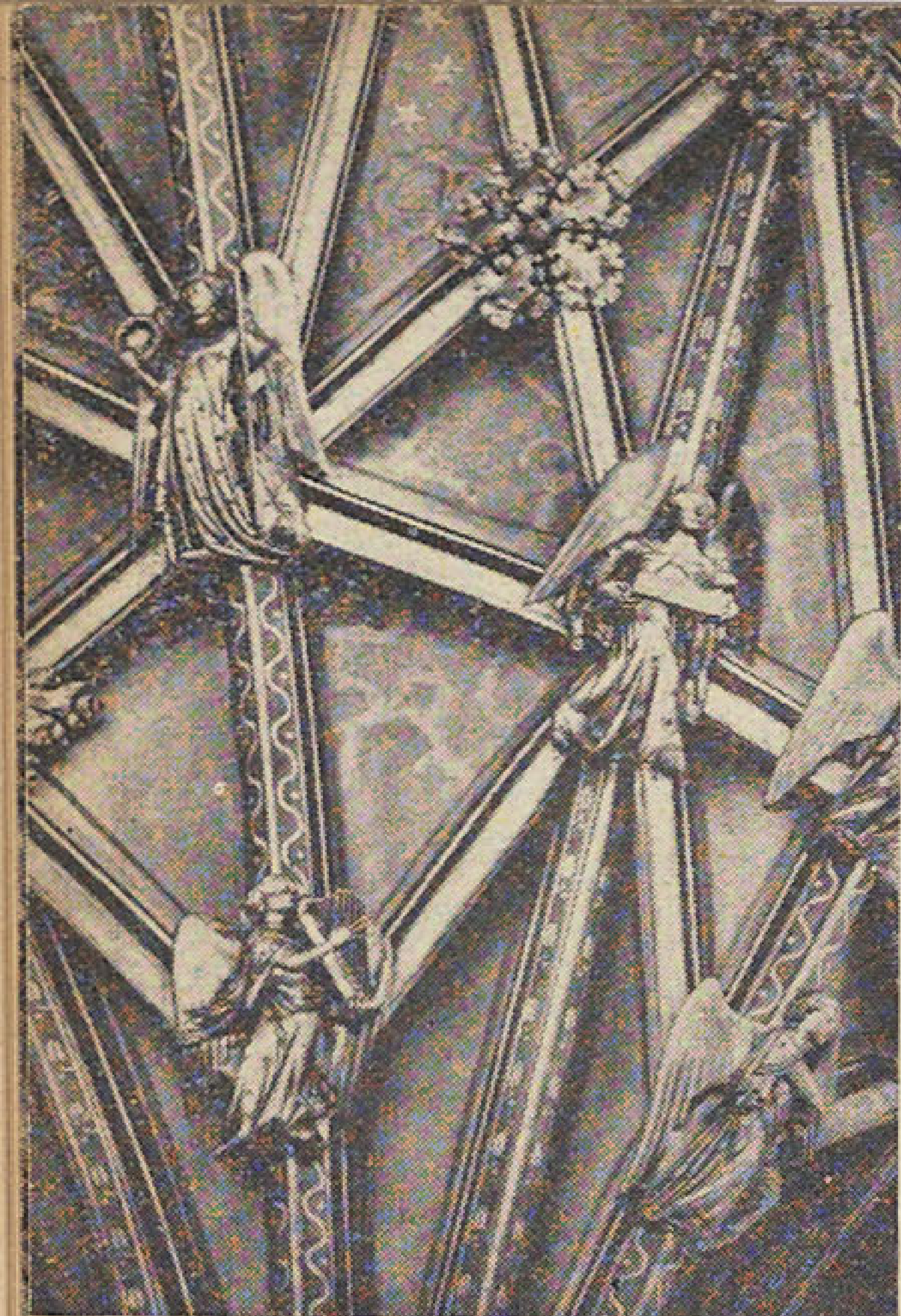
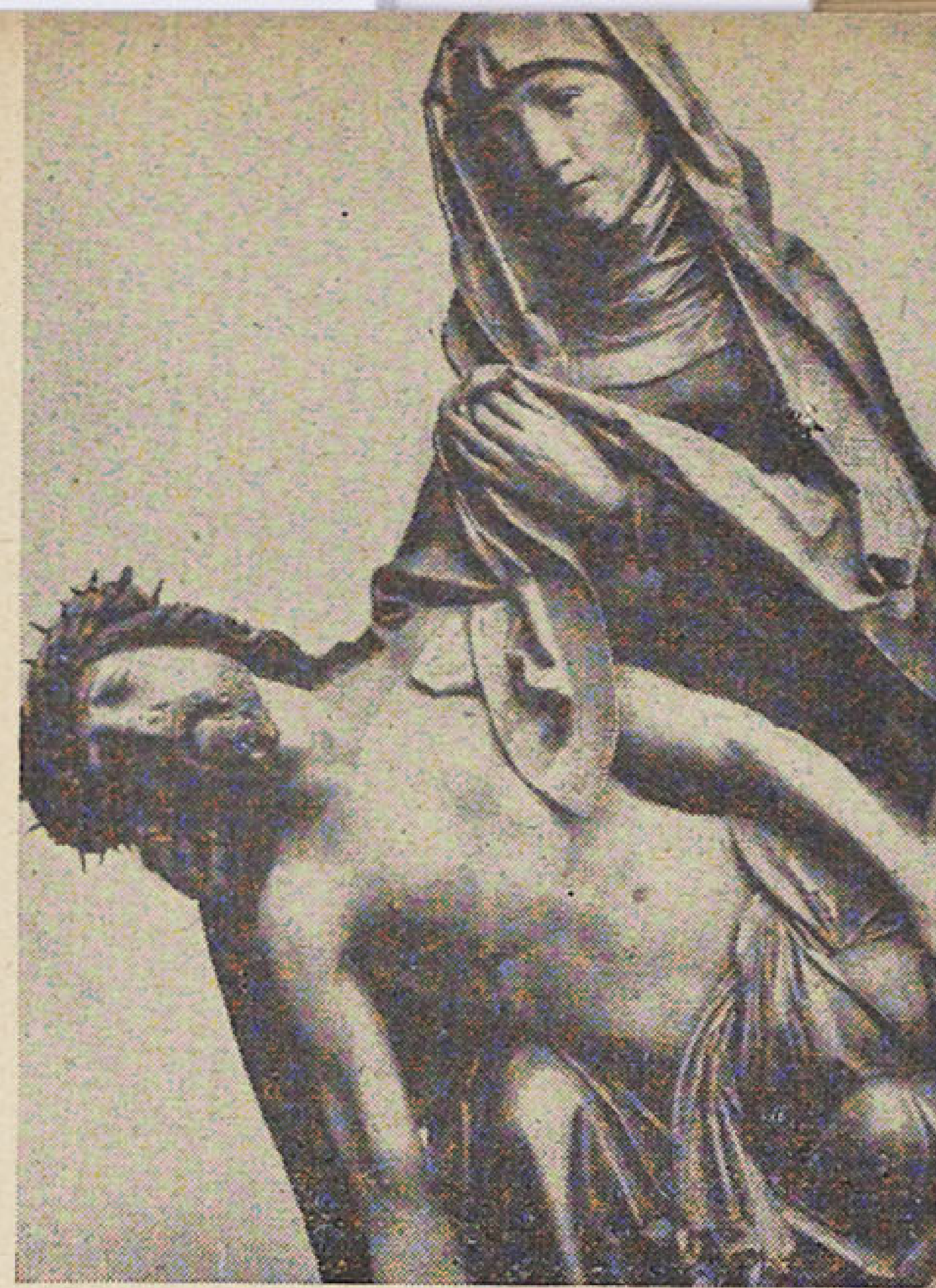
Versierde maalkruizen en zijn o.a. ook vanaf het oudste Noord-Nederlandsche verluchte handschrift: het Egmondsche Evangelie met tallooze knoop- en vlechtfiguren in grooten getale aanwezig.

Weldra zullen deze zinnebeelden nog slechts in de volksche leekenkunst voortleven ten plattelande, om in het werk der meesters zoo goed als geheel te verdwijnen.

De scheppende geest van het Noorden is dan niet ontzield, maar maakt zich integendeel op, om nieuw land te veroveren: de uitbeelding van de levende natuur! Dát is het groote, wat nu gebeuren gaat.

In de kostbare en rijkverluchte boeken treffen wij oorspronkelijk louter ornamentale versiering aan, verbonden met oeroude zinnebeelden. Het dier-ornament, het band-ornament zijn meestal vreemd-beïnvloede voortzettingen van de oude sierkunst, die in brons, goud en hout reeds wonderen had gewrocht.

Langzamerhand komt — eerst heel schuchter — naast dit abstracte

Ook de schilder was ambachtsman: hij versierde de houten kappen der kerken, beschilderde de gepleisterde muren, maakte ontwerpen voor de tapijtwevers en verleende kleur en verguldsel aan het beeldhouwwerk.

lijnenspel een afglans van het leven in deze bladen: aan de lussen en knoopen komen knoppen, de knoppen worden bloemen, bladen, bladranken, de bladranken worden door vogels en vlinders opgezocht en hier en daar schuilt een oude boschgeest onder de twijgen.

Maar wat groeit, wil omhoog: de ranken kruipen over de bladzijden van bijbels, missalen en urenboeken. Zij vormen lijsten en.... in deze omlijsting schemert vaag de wereld.

Eerst een vreemde, overgeleverde wereld, een fantastisch Palestina, naar Italiaansche schablonen, met veel rotsen als stoffeering, maar deze wereld verbleekt en een nieuwe wereld verrijst: de wereld van het Noorden, de eigen aarde!

En heel de oude vingervaardigheid kriebelt in de vingers van deze nieuwe boekverluchters, om heel die groote, schoone, lang op bevel verloochende wereld in eere te herstellen.

Het is, alsof torenvenstertjes eindelijk worden opengestooten en een zucht van verlichting op gaat: daar ligt onze goede aarde, stralend en schoon als immer!

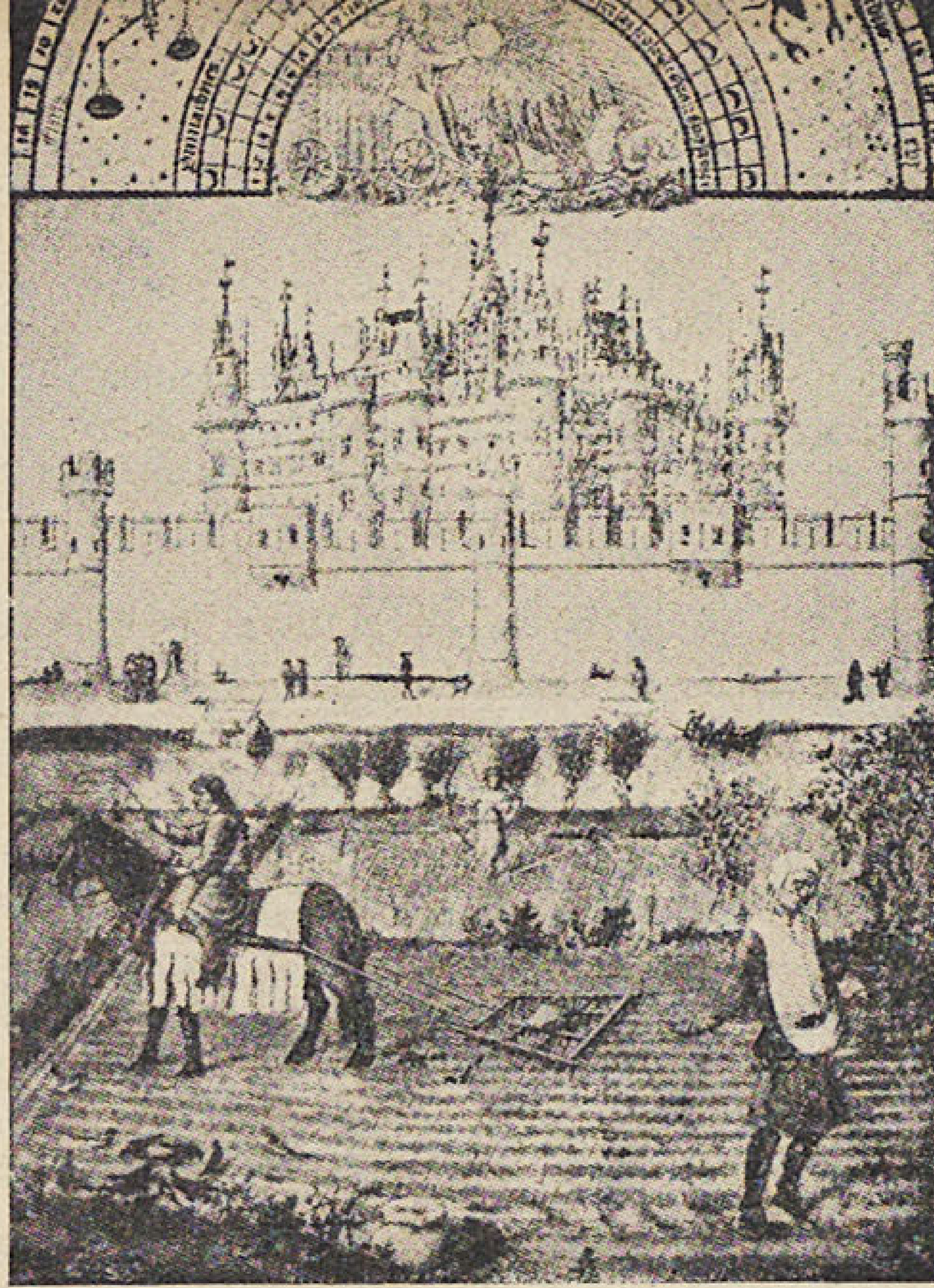
Natuurlijk wordt al dit schoons niet opeens veroverd! Eerst wordt de Olijfberg een omheinde vliedburg, waarachter een weide en een stroompje zichtbaar worden, maar dan speelt het heele scheppingsverhaal al in bekende landouwen en eindelijk, eindelijk is daar de levende mensch: op de kalenderbladen.

Wij zien hem aan het werk op het land, twijgen kappend, varend op de woeste baren en zaaiend, gravend en steenen bakkend.

Met welk een ontroering zien wij dit alles.

Ach, wij zijn niet blind voor de tekortkomingen:

Als de groote kunstenaars Paul, Jan en Herman van Limburg het getijdenboek van Jan van Frankrijk, hertog van Berry, omstreeks 1410 onder handen nemen — Jan en Herman waren meesters van het edele

Daarom is de opvallende gaafheid van de vroegste kleine paneelen op goudgrond en van de miniatuurschilderingen, ook uit de volksche kunde van de hoog ontwikkelde en van vader op zoon vaardig bedreven ambachten, te verklaren.

goudsmidsambacht — dan zien wij, dat de landschappen nog wel erg op elkaar lijken en de menschen meer voor het tafereel geplakt, dan met hun voeten op de aarde staan.

Maar tòch: hier is de aarde: de eg harkt de voren dicht, waarin eksters rondtrippelen, een man zet stokjes met draden uit, een ander spant zijn boog, er wordt een zwijn gejaagd en een koppel honden stuift woedend toe.

Hoe primitief, neen, hoe gezond is dit alles. En hoe ganschelijk niet primitief, maar zoowel een afsluiting als een heerlijk begin!

Want de eerste onvaste schreden onder den wijden hemelkoepel zijn gezet, de duizeling gaat voorbij, de oogen wennen aan de ruimte — de aarde ligt gereed voor den greep van het genie van het Noorden.

Het Lot heeft gewild, dat deze greep gedaan zou worden door een van de grootsten, die het Noordras heeft voortgebracht, door één, die zijn tijd eeuwen vooruit zou ijlen, die de groote vragen van de kunst van het Noorden in een kort menschenleven op zou lossen en een voorbeeld zou worden voor de wereld: Jan van Eyck.

Het was zijn hand, die de volksvreemde schema's zou verbreken om een waarde in eere te herstellen, die eeuwen lang was vertreden: het Licht.

Maar zoo zijn naam de eer werd van onze kunst, kort was zijn daad die glans beschoren.

Stond zijn werk in het teeken van de Ziel, die naast hem werkten en groot waren, schiepen werken in het teeken van de Macht.

Waar Van Eyck innerlijke waarden vertegenwoordigt, dienen zij uiterlijke. Die zijn gemakkelijker, begrijpelijker en wel na te bootsen.

Daarom is den dienaars van de Macht in de kunst de grootste schare aanbidders en navolgers zeker.

Daarom zijn de bezielden als Van Eyck tot eenzaamheid gedoemd.

(Wordt vervolgd)

Speculaasvormen

Nu het tegen Wintermaand loopt, verschijnt de speculaas weer in de bakkerswinkels, zoowel de groote „vrijers" en „vrijsters" als de kleine koekjes.

In de steden wordt veel speculaas verkocht, dat uit groote bakkerijen of broodfabrieken afkomstig is en waarvan de vorm niets merkwaardigs oplevert. Meestal zelfs is er nauwelijks vorm aan te bekennen.

Vooral ten plattelande en trouwens ook nog wel bij de kleinere bakkers in de steden, die niet van een fabriek betrekken maar zelf bakken, worden echter nog de oude vormen gebruikt. Deze vormen hebben voorstellingen, die uit het ver verleden zijn overgeleverd en met het geestelijk leven van ons voorgeslacht samenhangen. Het zijn zinnebeeldige figuren, die het jaargetijde kenmerken en overoud zijn, ja tot duizenden jaren vóór onze jaartelling terug reiken.

Veel van deze vormen zijn reeds verdwenen. Wanneer men b.v. het verhaal van de verguldpartij in Hildebrand's „Camera Obscura" naleest, dan ziet men daar kennissen en vrienden van een grooten bakker bijeen, bezig met het koekvergulden. Op groote speculaasfiguren werd wat bladgoud ter versiering aangebracht. Bij de daar genoemde figuren zijn de vrijers en vrijsters, die wij tegenwoordig ook nog, een halven meter groot wel, in de uitstallingen zien liggen; maar er wordt ook een koets genoemd en een varken. De koets is een moderne figuur voor dien tijd (begin der vorige eeuw). Het varken echter is de ever van den Germaanschen God Freyr en hij draagt als blazoen van zijn afkomst een gouden ruit tot oog.

Ziet men heden in de bakkerswinkels rond, dan vindt men nog wel de groote vrijers en vrijsters, maar de koetsen en de varkens zijn verdwenen. Er wordt trouwens ook niet meer verguld, naar het schijnt.

Bij de kleine speculaas komen oude voorstellingen nog veel meer voor. Maar toch, zij dreigen langzamerhand te verdwijnen. Een bakker, die zich nieuw vestigt, kan bij den handelaar in bakkerijbenoodigdheden „moderne" vormen krijgen, terwijl vroeger de koekplanken door een ambachtsman werden gesneden, die nog midden in de volksoverlevering stond en de overgeleverde voorstellingen zonder nadenken aanbracht, omdat het nu eenmaal „zoo hoorde".

Het is dus wel de moeite waard, te verzamelen wat er te verzamelen is.

Menige dorpsbakker, die tot nieuwe vormen overging, heeft nog op een zolder de oude liggen, die gebarsten zijn van ouderdom en onbruikbaar door wormgaten. Zulke koekplanken moeten voor algeheele ver-

nietiging bewaard blijven en hooren ergens veilig in een oudheidskamer of museum. Elders zijn de oude vormen nog geregeld in gebruik.

En nu is het een aardige bezigheid voor de wintermaanden, om eens na te gaan, waar nog de oude figuren worden gebakken en door wie, en welke figuren voorkomen. Op de dorpen is dat al heel gemakkelijk: men haalt afwisselend bij elken dorpsbakker eens een ons speculaas en bekijkt de vormen der koekjes. In de grootere steden en ook in de provinciesteden zal men hiervoor bij de bakkers in de ouderwetsche straatjes moeten zijn.

Ten einde de uitkomsten van dit onderzoek vast te leggen, zende men naar de Werkgemeenschap Der Vaderen Erfdeel een verslag, waarin opgegeven wordt, welke vormen men vond en bij welken bakker men ze aantrof. Op die wijze kan een overzicht verkregen worden over het geheele land. Men kan ook de koekjes zelf opsturen; door bestrijken met waterglas kan men ze vermoedelijk wel voldoende verharden om breken tegen te gaan.

Wij geven ter verduidelijking hierbij een aantal vormen, die wij bij één bakker in het dorp Voorschoten aantroffen. Zij stellen achtereenvolgens voor (van links naar rechts): een zeemeermin, een molen (de wieken vormen het maalkruis, het hart der wieken geeft duidelijk een ruit), een vrouwtje naast een boom in een kuip met een achtster, een man en vrouw, een schip met zeilen, die samen het gedeelde jaar ⏀ vormen, een zwaan of gans, een haan en een hond of wolf.

Voor de zeemeermin kunnen wij nog verwijzen naar het artikel: „De zeemeermin in Midwintertijd" in het nummer van Wintermaand van den vorigen jaargang.

De Wolf

In aansluiting op de mededeelingen over „wolf" kan nog het volgende gezegd worden:

In Knegsel (N.-Br.) zegt men, om de kinderen uit de rogge te houden thans nog: „de wolvenman zit in het koren". In plaats van wolvenman zegt men ook wel roggewolf of korenwolf.

„Blauw"

Van verschillende zijden mochten wij nog aanvullingen ontvangen op de bijdrage over de beteekenis van „blauw".

Een lezer vestigt er de aandacht op, dat in de oud-Noorsche letterkunde gesproken wordt van de „blauw-zwarte hel". Dit zou de kleur van lijken weergeven. In Gelderland is „blauw" ook de kleur, die wij karmijnrood noemen, dus een rood dat den kant van paars uitgaat. Ook wordt „blauw" gebezigd voor de kleur van honden of hoenders, die

wit over zwart zijn of wit en zwart dooreengespikkeld (in Engeland zegt men dan voor honden ook „blue"). Het is goed met deze mogelijkheden rekening te houden, alvorens tot de juiste beteekenis van „blauw" in bepaalde gevallen te besluiten.

Een andere lezer zendt ons het Belgische blad „Le Soir" van den 22en van Herfstmaand. Daarin komt een afbeelding voor van een Lieve Vrouwekapel, die den bijnaam „aux Crampes" draagt, wat zoowel kan beteekenen dat men daar ter beevaart gaat tegen krampen als dat het gebouwtje met krammen bijeen wordt gehouden. Wij zouden geneigd zijn voor het eerste te kiezen, daar zich vóór de kapel een „blauwe put" bevindt. De kapel staat te Kessel-Loo bij Leuven en is als monument erkend. Kapel, put en loo duiden wel op een heilige plaats uit voor-christelijken tijd. Het is mogelijk, dat de put van blauwen hardsteen is. Misschien dat een Vlaamsche lezer ons meer ophelderingen kan verschaffen? Op de tamelijk vage afbeelding lijkt de put eerder een gemetselden rand van baksteen te hebben.

Een Friesche spreekwijze voor „de dood staat op de loer" is: **„Blauwe** Fedde stiet oan de doarsherne" (= hoek bij de deur). Winter en koude worden soms genoemd: **„Blauwe** Fedde mei de **blauwe** longen".

Verder is er een spooksel bekend onder den naam „It skimerich wiif mei de **blauwe** mouwen." (Het vage wijf met de blauwe mouwen.)

Een algemeen bekend spook „het veulen met de brijpot" spookt in Friesland bij twee plaatsen, waar blauw in voorkomt, n.l. bij de **Blauwe** Hikken onder Bakkeveen en bij de **Blauwe**(n) Ek op Ameland. Of ook elders, waar dit veulen rondzwerft, blauw-namen voorkomen zal worden nagegaan.

Namens de Vereeniging „Oud Leiden" wordt ons het volgende medegedeeld:

Wat den Leidschen blauwen steen betreft kunnen de vragen worden beantwoord aan de hand van het boek van Mr. Dr. J. C. Overvoorde „Uit de Geschiedenis van het Raadhuis te Leiden".

De **ligging.** De Leidsche blauwe steen, die reeds in 1321 werd vermeld, duidt aan het punt, waar de grenzen van de oude stadsvierendeelen tezamen kwamen en dat als zoodanig als het symbolisch middelpunt werd aangemerkt, n.l. kruispunt van Breestraat en Maarsmanssteeg en Pieterkerkkoorsteeg. Deze steen, waarbij in 1586 het Leidsche wapen met randschrift „Al niet sonder God, 1586" in de bestrating werd aangebracht, verdween bij het aanleggen van de rails voor de paardentram. In het begin van deze eeuw is door de Vereeniging „Oud Leiden" deze steen „herplaatst"; zeer vermoedelijk is toen een nieuwe „blauwe steen" geplaatst, waarvan de tegenwoordige blauwe kleur dus niets omtrent de kleur van den ouden steen zegt. De ligging van de hoofdstraat is noord-west-zuidoost, maar hieruit kan geen gevolgtrekking worden gemaakt, vermits het tevens de richting is van den loop van den Rijn.

De **kleur.** De huidige Leidsche steen is, als gezegd, een blauw-kleurige steen. Merkwaardig is, dat Leiden nog twee andere steenen heeft gekend,

aanduidende de grenzen der rechtsgebieden, waaruit later de parochies zijn ontstaan, en wel den Rooden steen en den Witten steen.

De **beteekenis.** Alleen de blauwe steen is in de herinnering voort blijven leven. Daarop werden oudtijds de poorters, die ter dood veroordeeld werden, ontpoorterd en onthalsd. Ook diende de blauwe steen als plaats van te pronk staan. Reeds vóór 1460 was een ring aan den steen bevestigd om de veroordeelden hieraan te kunnen binden. Ook gold de blauwe steen als punt van uitgang van den lijdensweg voor de vrouwen, die veroordeeld waren om met een steen om den hals heen en terug naar een der stadspoorten te loopen, een straf, die bepaald was voor kijvende vrouwen. Een typische bepaling is die van 1508, voorschrijvende, dat de vrouw, die heimelijk bevalt, met een kind van stroo op den steen te pronk zal staan.

Uit bovenstaande feiten, die met andere kunnen worden aangevuld, moge blijken, welke belangrijke plaats de blauwe steen oudtijds in het Leidsche rechtswezen heeft ingenomen.

Ook Bennekom heeft zijn „blauwen steen". Hij ligt rechts naast den hoofdingang van de Ned. Herv. kerk tegen den verweerden torenmuur. Het is een hardsteenen cilinder van ongeveer een ½ Meter hoogte, met een middellijn van ongeveer 1 Meter. De tand des tijds is aan den eerbiedwaardigen steen niet voorbij gegaan, getuige de afgesleten kanten en groeven.

Waarvoor de steen diende? De koster kon het als jeugdherinnering nog vertellen. Na afloop van den kerkdienst ging de koster er op staan en de heele goe-gemeente schaarde zich er omheen. Dan deelde hij de post uit, die op Zondag was aangekomen en door den besteller niet werd bezorgd. Vervolgens deed hij voorlezing van gemeentelijke bekendmakingen, erf-, huis- en boedelverkoopingen, enz. Het was dus de plaats waar „'t nijs wier veurgeleëze". De koster kon zich niet herinneren, dat de steen voor rechtshandelingen heeft gediend. Het plaatsen van een gemeentelijk aanplakbord op het kerkplein voor vijftig jaren maakte aan deze gewoonte een einde.

Nieuws uit de Werkgemeenschap

De stichting „Der Vaderen Erfdeel" heeft ten doel mede te werken om de volksche gedachte te doen herleven en in breede kringen van het Nederlandsche volk den eigen aard weder tot zijn recht te doen komen.

Naast het maandblad „Der Vaderen Erfdeel" laat zij verschillende uitgaven uitkomen.

Het doen houden van lezingen en voordrachten, het vormen van plaatselijke werkgroepen en het organiseeren van bezichtigingen behoort mede tot haar werkzaamheid.

Bestellingen en inteekening op het maandblad te richten tot Der Vaderen Erfdeel, Hoofdweg 4, Amsterdam, Postgiro 307867.

Bijdragen enz. voor het maandblad aan Postbus 51, Leiden.

Geschiedenis van het Noordras

Verschenen en bij Der Vaderen Erfdeel, Hoofdweg 4, Amsterdam-W. verkrijgbaar is thans

BEKNOPTE GESCHIEDENIS VAN HET NOORDRAS
door Herman Laagland.

Gecartonneerd, met 16 bladzijden afbeeldingen op kunstdrukpapier, verscheidene kaarten en tabellen tusschen den tekst *f* 1.40.

Men bestelle bij voorkeur per Postgiro 307867.

BANDEN VOOR DEN TWEEDEN JAARGANG

De banden voor den tweeden jaargang zijn thans gereed. Toezending volgt na storting van *f* 1.—.

Complete gebonden jaargangen zijn nog te verkrijgen tegen den prijs van *f* 3.—.

ZINNEBEELDEN-PLAAT

De plaat met zinnebeelden, voorkomende in het laatste nummer van den tweeden jaargang is thans ook afzonderlijk verkrijgbaar. Levering in stevige kartonnen huls franco per post geschiedt tegen toezending van *f* 0.15.

KWITANTIES

De kwitanties over Oogstmaand—Wintermaand 1938 zijn afgegeven. Wordt deze gedurende uw afwezigheid aangeboden, dan verzoeken wij, ter besparing van verdere kosten ons *f* 1.05 over te willen maken (*f* 0.95 abonnement plus *f* 0.10 retourkosten).
